

महाद्‌जी शिंदे.

७. जावलीकर मोरे यांची छोटी बखर.*

"* * * भोइटे, सुरवे, जाधवराव, कदम, शिंदे, रविराव, भाडवलकर, मोरे, घाटगे, झुंजारराव, नलवडे, सालोंखी, पाटणकर, माने ह्मसवडकर, दहीगांव (कर), येलाहूरकर, ऐसे घरंदाज मऱ्हाटे कृष्णदेवरायाची चाकरी वि-द्यानगरीं करून, जहागीर मनसब खाऊन, राजाज्ञेंत चालत असतां, पुढें होणार इब्राहिम व आलि येदिलशाहा व बहिरीनिजाम हे पहिले राजियांचे नोकर यांचे होते. यांहीं राजापासीं चाकरी सरस केली. राजा मेहेरबान होऊन इब्राहीम यास नवाजीस करून तेलंगणप्रांताचा सुभा दिघला. याचे हामराहा लोक देऊन यांस तेलंगणांत रवाना केलें. त्यांहीं त्या प्रांतांत अंमल केला. इब्राहीम एके दिसीं शिकारीस निघाला. जेथें भागानगर वसलें तेथें मुसी नदीचे तीरीं शिकार खेळत पाहाडावर गेले. तेथें खरगोस निघाला. त्याचे पाठीं कुत्रें लागलें. कुतरीयानें खरगोसाचा पाठलाग केला. जेथें किल्ला आहे, तेथें खरगोस कुतरीयावर उतरला. तेव्हां इब्राहीम यांहीं (व) याचे लोकांहीं आचंबा केला जे, खरगोस यानें कुतरीयास हटवून दिघलें. तेव्हां, एक हापीज दिलदार, बहुत उमदा आदमी, व एक ब्राह्मण ज्योतिषी यांस बोलावून विचारलें जे, हें काय आचेर्य (आश्चर्य ?) आहे ? तेव्हां त्यांहीं सांगितलें जे, हे जागा मर्दानगिरीची आहे. येथें किल्ला बांधवाल ह्मणजे बलकुट (?) वसेल. जुमस खाणार नाहीं. त्याजवरून इब्राहीम त्यास ह्मणूं लागला जे, शायत कोणसी ? तेव्हां त्यांनीं फल पाहून सांगि-तलें जे, उदईक शायत सरस आहे. आरंभ करावा. तेव्हां त्या स्थळीं एक धनगर आपलें एक लहानसें झोंपडें बांधून बायका, मुलेंलेंकरें व बकरीं घेऊन नांदणूक

---

* ही चंद्रराव मोऱ्यांची छोटी बखर आमचे मित्र रा. रा. यशवंत राजाराम गुप्ते बी. ए. ह्यांनीं रा. रा. नरहर मल्हार चिटणवीस ह्यांचे मार्फत मिळवून आमचेकडे पाठविली आहे. ही बखर अस्सल प्रतीच्या नक्कलेची नक्कल आहे, त्यामुळें तींत पुष्कळ अशुद्धें व इतर दोष दृष्टीस पडतात. तथापि, चंद्रराव मोऱ्यासंबंधाची कांहीं नवीन माहिती तींत असल्यामुळें ती येथें प्रसिद्ध केली आहे. ह्या बखरीची शुद्ध प्रत कोणास उपलब्ध झाल्यास ती त्यांनीं कृपा करून आमच्याकडे पाठवावी. रा. यशवंतराव गुप्ते ह्यांचा इतिहाससंशोधनाचा व्यासंग स्तुत्य असून, त्यांच्या सारखे आस्थेवाईक गृहस्थ ह्या कामीं अधिक लक्ष्य घालतील अशी आह्मांस उमेद आहे. प्रभुमंडळीमध्यें शिवकालीन ऐतिहासिक कागदपत्रांचा भरणा अधिक असून दिवसेंदिवस त्याची उपेक्षा फार होत चालली आहे. त्यांनीं आपले जवळील मूल्यवान् ठेवा, इतिहासप्रकाशनाच्या स्तुत्य उद्देशानें जगापुढें लवकर आणावा, अशी आमची त्यांस प्रेमभावाची सूचना आहे. आजपर्यंतच्या उपेक्षेनें पुष्कळ इतिहास नष्ट झाला आहे व कालांतरानें फार नुकसान होईल.

करीत होता. तेथें पाणियाची एक विहीर सरस, गोड पाणीयाची, हवासीर पाहून, एक घरानसीं नांदणूक करीत असतां, इब्राहीम यांहीं धनगरास बोलावून आणिलें जे, 'अरे सुनो धनगर, येव्हढी जागा तुजला आह्मी मागतों. आपले खुशयखत्यारीनें द्यावी. कांहीं जुलूमजाजती करीत नाहीं.' याजवर धनगर बोलला जे, 'सुभेसाहेब, जागा माझी दादे पडदादियापासून कदीम आहे. तर तुह्मी बख्तदार आहां. आह्मांस विचारणा करितां, तर उत्तम. या जागीयावर मुदती किती एकांची धरत्री वसलीया नांदणूक जाहाली असेल. कदीम एक आकताला आहे. आकतालाच्या हुकुमानें कितीएक पैदास होती, व गारतही होती. तर तुह्मी साहेब लोक, येथें किल्ला बांधूं ह्मणोन विरादा करितां. तर माझें नांव या किलीयाचें ठेवणें.' तेलंगणामधें धनगरास गोलावाडु ऐसें ह्मणताती. तर या किल्लियाचें विसम गोलकुंडा व बालेहासार ऐसें ठेवणें. तुह्मांस जागा आपण खुश रजावंदीनें दिधली. तेव्हां इब्राहिम यानें तेथें किल्ला बांधून गोलगुंडा ऐसें नांव ठेविलें. एक ब्राह्मणाची कन्या देवभक्त होती आणि परम शुचित्ववती. तिचें नांव भागम्मा. ते यात्रोद्देशें मार्गी जात असतां, इब्राहिम शिकार खेळत चालला. तों भागम्मा एके ठायीं उतरून आपले पोटास्तव पाकनिष्पत करीत होती. पाकनिष्पत जाहली. पात्रें दोन वाढलीं. एक पात्र वाढून इब्राहिम यांस त्याचे खिजमतगारापासीं देऊन पाठविलें. इब्राहिमही भुकेला होता. त्यानें तें अन्न भक्षिलें. भक्षिल्यानंतर आराम जाहला. मग खिजमतगारास बोलावून सांगितलें जे, 'तें आमांस घेऊन यावें. कांही आंदेसा न धरणें. तूं आमची धर्मबेटी आहेस.' तेव्हां भागम्मास बोलावून तिजला पांचशें रुपये व वस्त्रें सरस देऊन, यात्रेस वाटें लाविलें. आणखी तिजकारणें इब्राहिम बोलिला जे, 'सुन, भागम्मा, आणखी काय विरादा असेल तो मागणें.' तेव्हां भागम्मा ह्मणों लागली जे, 'आणखी कांहीं माझा विरादा नाहीं. तुह्मीं गोलगुंडा किल्ला बांधला. पुढें शहर वसवावें ह्मणोन मनुसुबा केला, तर त्या शहराचें नांव भागानगर ह्मणोन ठेविलें पाहिजे. माझें नांव पुढें चाले तें करावें हा विरादा आहे.' त्याजवर इब्राहिम बोलिला जे, 'सुन, भागम्मा, या शहराचें (नांव) विसम भागानगर ऐसें चालवीन.' मग भागानगर शहर वसविलें. रामराजासीं बेबदल जाहला. आपणावर छत्र उभारलें. पादशाहा ह्मणों लागला. पुढें आलियेदलशाहास डोणप्रांतीं जहागीर दिधली. पिकेल डोण तर खाईल कोण? न पिकेल डोण तर राहील कोण? त्यानें चनहली मोडून विजापूर वसविलें. तेथेंही खरगोसानें कुतरीयास हटवून दिधलें. तोही मुलूख दबाऊन आपणावर छत्र उभारून, बेबदल होऊन, पादशाहा ह्मणों लागला. निजाम बहिरी यांस उभय बालेघाट व बीडदेश वगैरे तहत खानदेश व बागलाण तपतीपावेतों मुलुकाची सुबेदारी दिधली.

यानें देवगरी किल्ला कदम, कांहीं जदीद नव्हे, तेथें बेबदल होऊन पादशाहा ह्मणोन तो मुलूक बळावून राहिला. ऐसे तिघे एकत्र होऊन विद्यानगरावर निमकहराम होऊन चढाई केली. तुंगभद्रातीरीं राक्षसतागडीवर रामराजा याचें जुंज जाहालें. तिघां जणांहीं राजा यास मारून मुलूक वांटून घेतला. ती मुलकीं तिघे पादशाहा तहत नरमदेपासून रामेश्वरपावेतों जाहले. रामराजा निवर्तलियावर तमाम मऱ्हाटे, ज्याचा जोर पडला त्याची चाकरी करून, आपला सरंजाम खाऊं लागले. कोणी विजापुरीं मनसबदार जाहले. कोणी भागानगरीं मनसबदार जाहले. कोणी देवगिरी दौलताबादेस मनसबदार जाहले. चंद्रराव मोरे विजापुरीं पादशाहापासीं चाकरी करीत असतां, तेधवां पादशाहापासीं बहुत शिपारस चंद्ररायाची जाहली कीं, बडे मर्द आदमी आहेत आणि जोरावर. ऐसें असतां विजापूर डोणप्रांतीं जबर झाडी मातली होती. तेथें वाघ जबर. त्या जंगलांत आदमी व गुरें व बकरीं यांचा तसनस करूं लागला. रहादारी चालेनासी जाहली. पादशाहापावेतों बोभाट जाहला. पादशाहा खुद्द वाघाचे शिकारीस निघाले. बरोबर स्वार, पावहासम मातबर, जेजाइला व बरकंदाज, जबर दारुखाना घेऊन, वाघाचा जंगल घेरला. तमाम धरसे बांधले. पादशाहा एका झाडाखालीं चांदनी देऊन बैठक केली. जवळ थोर थोर मनसबदार बैसले. तमाम दारुदखाना एकदाच झडला. धुराडी गर्द जाहली. हांका आरोळ्या देऊन वाघ झाडीचे मैदानांत पादशाहासन्मुख काहाडला. पादशाहाची नजर वाघावर जाहली. तेव्हां पादशाहा बोलिले जे, वाघ जाऊं न पावें. झाडींत न जातां चौफेर मैदानांत धरसेबंदी करणें. जर करतां ज्याजकडून वाघ जाईल, त्याचा मुलाहिजा न धरतां गर्दन मारली जाईल. ऐसें स्पष्ट समजोन आपले आपले जागां काईम होऊन, वाघ जाऊं न पावे तें करणें. तेव्हां वरचेवर दारुदखाना सुटूं लागला. थोर गर्दी जाहली. परंतु एकही वार वाघावर न होय. आडहत्यारी यांहींही मार केला. परंतु वाघास न लागे. तेव्हां पादशाहा बोलिले जे, जर करतां एकांग वीर समशेरेंकडून वाघास मारील, तरं त्यावर पादशाहा मेहेरबान होतील. ह्मणोन पानाची पट्टी ठेविली. तेव्हां कोणी पानाचे पट्टीस हात न घालीत. मग चंद्रराव पादशाहाचे हुजूरीं उभे होते. तमाम लोक चंद्ररायाचे धरसीयास चौघांबराबर चाकरी धरसेबंदीस कायम जाहले. एकवचनी चंद्रराव हुजूर. तेव्हां चंद्रराव आडेल शिपाई, आजदादेघरचा राऊत मर्दाना. मग पादशाहाजीस चंद्ररायें कुर्णीसात करून अर्ज केला जे, 'तमाम लोकांचा धरसा एक तरफ करावा. वाघ मोकळे मैदानांत सोडावा. मी तुमचे आज निमक इतके दिवस खादली, याची झडती देईन. जर करतां वाघ म्यां जर मारला,

तर उत्तम. पादशाहाची चाकरी रुजू जाहली. जर करतां मज वाघानें मारलें, त्याचे हातें माझा मृत्यु जाहला, तर आमचें सर्वांचें मुलेलेंकरांचें चालवावयास अंतर न करावें. माझे हातें वाघाचा मृत्यु असला, तर मी यास मारीन.' ऐसा अर्ज चंद्ररायें केला. मग पानाची पट्टी उचलून घेतली. वाघाभोंवता लोकांहीं धरसा धरला होता, तो सोडला. वाघ मोकळे जागीं मैदानांत पडला. नीट रोहंक देऊन, पुढील पायें कोल्हेटेंकणीं बैसून शेंपूट झाडूं लागला. रागें चूर. तेव्हां चंद्ररायें पादशाहास कुर्णीशात करून मुढाळीस ढाल दिधली. चोलिणीयावर काच्या बांधला. शिरीं पगडीस एक झाडाचे फांदियाचा तुरा लाविला. अंगीं विभूतीचें भूषण. मुंढ्यास ढाल देऊन पटीयाचें मेण झाडून टाकलें. मग तेथून चंद्ररायें नीट वाघावर चालून घेतलें. 'उठ कुतऱ्या. काय बसलास? तूं आमचे एक कुतरें आहेस!' ऐसें बोलून वाघाजवळ गेले. मग वाघ दणाणून उठून चालून आला. वाघाची झडप येतांच, चंद्ररायें पोटीं ढाल देऊन बैठक केली. वाघें नीट झडप टाकतांच, त्याचा लाग चुकून चंद्ररायें माथा खालें करून बसल्या बसल्या आंग लवविलें. वाघाची झडप त्यास वोलांडून पुढें गेली. तों इतकीयामध्यें चंद्ररायें हुशार होऊन त्याजकडे तोंड फिरविलें. ईश्वरास करणें. वाघ झडप टाकतांच, पुढें खूट वाघास लागतां, चांचरून पुढें पडतांच, गुडगे चालीं चंद्ररायें चालून, वाघ ऊट खाऊन माघारा फिरतां मुंढावर ढालचे वोढीयावर त्याचा मार सांभाळून पटीयाची सीग वाघाचे पोटांत चालविली. वाघ जाया जाहला. त्याच लगांत चंद्रराव उठून, घायांत घाय दुसरा हात पटीयाचा चालवून, दुधड वाघ करून मारला. मग पादशाहास येऊन मुजरा केला. पादशाहा मेहेरबान जाहले. 'भला शिपाई, दिवाणासा दिसतो. परंतु काय वाघावर मतम केलें.'* आतां दिवाणा ह्मटलें ह्मणोन येडे ह्मणून अडनांव मोरीयांत पडलें आहे. मग पादशाहा ह्मणों लागले जे, 'सुन चंद्रराव, तुझा काय विरादा असेल तो मागावा.' तेव्हां चंद्रराव अर्ज करून तसलीमात

* मोऱ्यास जहागिरी मिळण्याचे व चंद्रराव असें नांव पडण्याचें कारण डफसाहेब खालीं लिहिल्याप्रमाणें देतातः—

"In regard to the chiefs under Beejapoor, a person named Moray originally a Naik in the Carnatic, was appointed in the reign of Eusoof Adil Shah to the command of a body of 12,000 Hindu infantry, sent for the purpose of reducing that strong tract which is situated between the Neera and the Warna rivers. In this enterprize Moray was successful; he dispossessed the decendants of the Raja Sirkay and completely suppressed the depredations of their abettors; the principal of whom were families named Goojar, Mamulkar, Mohitey and Maharik. Moray, for this service was dignified with the title of Chandrarao"

करून बोलिले जे, 'पादशाहा सलामत, म्यां वाघ मारला. तर आमचे मुन्हे प्रांतीं आटेगांव जावली माहाल थोर, वाघाची जाळी आहे. तेथील राज्य मजकारणें देऊन, राजा हा किताब द्यावा.' पातशाहा खुदावंत होऊन आटेगांव माहाल जावली आठरा माहाल, मुन्हे तळकोंकणपावेतों, जेथवर हात फावेल तेथवर जबरदस्ती करावी. परंतु पादशाही हुकुमांत राहावें. चाकरी माणूस समयशीर लोक पाठवीत जावें. ऐसें बोलून पादशाहानें हत्ती व घोडा, सिंहासन ? बादली पोषाख व कडी व मोतीयांची जोडी बक्षीस दिधली. चंद्ररायें विजापुरीं जमीयेत ठेवून पादशाहास अर्ज केला जे, 'पादशाहा सलामत, मज राजा ह्मणोन किताब दिधला, तर आह्मीं राजे लोकांहीं सगाई कोणासीं करावी ? तर, आमचे जे सगे आहेत त्यांस थोर मरातब द्यावे. ह्मणजे सरतोल आह्मांबरोबर होतील. तेव्हां बारा राव पडेमकर, व कुंभारखानी सुर्वे, सडेकर शिंदे, पाकडेराव, महामुलकरराव, गणसांवतराव, खोपकरराव, हालमकर हंबीरराव, दलवीराव, हंबीरराव, येरूणकर, घासेराव चव्हाणराव, ऐसे बारा राव पादशाहामीं मुलाजमत करून त्यांस 'राव' ऐसे किताब पादशाहाकडून देविले. आपले बिगदर भाऊ राजीयाचे ह्मणोन यांसही राव किताब खास, राजे चंद्रराव मोरे, देशकरराव, मुदोसकरराव, कलाकराव, हातकेटकर, विरमणकरराव, बिरवाडकरराव, आस्तनकरराव, मुधगांवकरगव, हे भाऊबंध. मोरेराव खास चंद्ररावाचे वडील पुत्र जावलीचे राज्यासंनीध चयाजीगव. शिवतरकर यसवंतराव, ज्यांहीं गडबड दरडीं धावणें, पादशाहापासीं केले. (त्यास) हिरवें* निशान पादशाहानें बक्षिसी दिधली. पादशाही निशान हारा. मरातबी पादशाहीचे बक्षिसीस वादांत......प्रतापराव जोरामध्यें, हणमंतराव जावलीमधें, गोविंदराव महिपतगडीं. दौलतराव ऐसे चंद्ररावाचे पुत्र सहाजण. चंद्रराव विजापुरींहून चालून बारा हजार पायेहासम घेऊन जावलीवर चालून आले. जावली सर करून, अम्मल बैसवून राज्य कायम केलें. पहिले जावलीस गुजर, महामुलकर, शिरके व मोहिते यांचीही चंदरोज जावलीवर नांदणूक जाहली. मुस्तकीम राजपद नव्हतें. राजगादी नांवास जावली, चंद्ररायाचे मुळें लौकिकांत जाहाली. लहान थोर जावलीचे चंद्रराव मोरे राजे ऐसें ह्मणतातीं. नांव अद्यापवर चंद्ररावाचें

---

* हें यशवंतरावानें निजामशाहाबरोबर झालेल्या लढाईंत मिळविलेलें. यशवंतरावाविषयीं क्याप्टन डफसाहेब लिहितातः—

"His (Chandrarao's) son Yeshwant Rao, having distinguished himself in a battle fought near Purinda with troops of Boorahan Nizam Shah, in which he captured a green flag, was confirmed in succession to his father as Raja of Jowlee and had permission to use the standard he had won."

चालतें. त्यांचीं कोणी नांवें घेत नाहीं. ज्यास ठाऊक त्यासच ठाऊक. नाहीं त्यास नाहीं. अवल चंद्रराव राजे मोरे, त्यांचे पुत्र चयाजी राजे, व भिकाजी राजे, शोदाजी राजे, येमाजी राजे, गोंदाजी राजे, बाळाजी चंद्रराव राजे, दौलतराव राजे. ऐसे आठ पुरुष. चयाजीराजे यांचा विस्तार दौलतरायापावेतों सात पुरुष जावलीवर राज्य चाललें. दौलतरायापासून चयाजी राजीयाचें वंशाचें नक्कल जाहलें. पुढें शिवतरकर यशवंतरायाचे वंसीक कृष्णाजी बाजी राजे चंदरराव जावलीवर, राजगादीस दौलतरायाचे मार्ये—माणकाई आईनें—कृष्णाजी बाजीस दतओटीस घेऊन, जावलीस स्थापून राज्य चालविलें. कृष्णाजी बाजी(नें) तीन वर्षें जावलीस राज्य केलें. पुढें शिवाजीराजे भोंसले यांस शंभूचा वर जाहला. ते जबरदस्त. तमाम मावळे पायेहासम मेळवून तमाम गड किल्ले घेतले. नदींत गड निर्माण केले. तमाम मुलकांत आपला अंमल केला. तळकोंकण, बागमावळें व मुऱ्हीं मोडविलीं. चंद्रराव कृष्णाजीराजे मोरे यांस शिवाजी महाराजें सांगून पाठविलें जे, 'तुह्मीं मुस्तफद राजे ह्मणवितां. राजे आह्मी. आह्मां श्रीशंभूनें राज्य दिधलें आहे. तर तुह्मीं राजे न ह्मणावें. आमचे नौकर होऊन आपला मुलूक खाऊन, हामराहा चाकरी करावी. नाहींतर बदफैल करून फंद कराल, तर जावली मारून तुह्मांस कैद करून ठेवूं.' ऐशी पक्की इशारत लिहिली. त्याजवरून, रावराजे मोरे कृष्णाजी बाजींही, शिवाजी राजे यांस लेहून पाठविलें जे, 'तुह्मी काल राजे जाहलां. तुह्मांस राज्य कोणें दिधलें? मुस्तफद राजा आपले घरीं ह्मटलीयावर कोण मानितो? येतां जावली, जातां गोवली. पुढें एक मनुष्य जीवंत जाणार नाहीं. तुह्मांमध्यें पुरुषार्थ असला, तर उदईक याल तर आजच यावें. आह्मी कोंकणचे राजे असून, आमचा राजा श्रीमहाबलेश्वर. त्याचे कृपेनें राज्य करितों. आह्मां श्रीचे कृपेनें पादशाहानें राजे किताब, मोरचेल, सिंहासन मेहेरबान होऊन दिधलें. आह्मीं दाईमदारीं दरपिढी राज्य जावलीचें करितों. तुह्मी आह्मांसीं खटखट कराल, तर पष्ट समजून करणें. आणखी वरकड मुलूख तुह्मांस आहे. येथें उपाय कराल तर तो अपाय होईल. यश न घेतां अपयशास पात्र होऊन जाल.' ऐसें कृष्णाजीराजे मोरे यांहीं शिवाजी महाराजांस लेहून पाठविलें. त्यांचीं पत्रें शिवाजी महाराजें एकून परम संतप्त जाहले. आणखी प्रतिउत्तर पाठविलें जे. 'जावली खालीं करून, राजे न ह्मणोन, मोरचेल दूर करून, हात रुमालें बांधून, भेटीस येऊन हुजूरची कांहीं चाकरी करणें. इतकीयावर बदफैली केलीया मारले जाल.' ऐसें पत्र चंद्रराव मोरे यांणीं ऐकून परम राग आला. मग करडा जबाब शिवाजी राजियांस लिहिला कीं, 'दारुगोळी महझूद आहे. कांहीं बेजबाबास खुतें

घालून लिहिलें, तें कासियास ल्याहाविलें? थोर समर्थ असों.' याउपर चंद्ररायाचा व शिवाजी महाराजांचा थोर आकस पडला. मग शिवाजी महाराजें सुरराव कांकडे दोन हजार हासम जावलीवर रवाना केले. महाबळेश्वरचा निसणीचा घाट, दरीयाचा उतरून, जावलीस वेढा घातला. जावली अवघड वाट, जाळ्या कळकीच्या दाट. तेथें एक महिनाभर जुंज जाहलें. महिन्या एका, कृष्णाजी बाजी मोरे राजे, जावली सोडून, आपले हासमसुद्धां रायगडास गेले. रायगड बळावून राहिले. तेथें शिवाजी महाराजें चढाई करून गेले. रायगड तीन महिने चंद्ररायांहीं भांडविला. मग सल्ला जाहला. कृष्णाजी राजे मोरे व शिवाजी महाराज यांच्या भेटी जाहल्या. जावलींत ठाणें शिवाजी महाराजांचें बैसलें. रायगडही महाराज शिवाजी राजे यांसीं सर जाहला. कृष्णाजी राजे मोरे यांचा शिवाजी राजियांहीं बहुत मान केला. घोडा व सिरपाव दिधला. रुमाल दिधला.* कृष्णाजी चंद्ररायांहीं

*ही हकीकत डफसाहेबांच्या ग्रंथांतील व उपलब्ध असलेल्या मराठी बखरींतील हकीकतीहून भिन्न आहे. क्याप्टन डफसाहेब मोघम चंद्रराव मोरे असें ह्मणतात. चंद्रराव हा किताब होता. तो बऱ्याच पिढ्या चालत आला होता. डफसाहेब ह्मणतात, चंद्रराव मोरे मारला गेला, व त्याचीं मुलें शिवाजीनें कैद केलीं.

"Under these circumstances Shiwaji who had held his troops in a state of preparation for some time, sent two agents, a Brahmin and a Mahratha, the former named Ragoo Ballal, the latter Sumbhaji Cowji for the purpose of gaining correct intelligence of the situation and strength of the principal places, but ostensibly with a design of contracting a marriage between Shiwaji and the daughter of Chanderrao. Ragoo Ballal with his companion proceeded to Jowlee, attended by 25 Mawalas. They were courteously received and had several interviews with Chanderrao, the particulars of which are not mentioned; but Ragoo Ballal, seeing the Raja totally off his guard, formed the detestible plan of assassinating him and his brother, to which Sumbhaji Cowji readily acceded. He wrote to Shiwaji communicating his intention, which was approved, and in order to support it, troops were secretly sent up the Ghauts; whilst Shiwaji pretending to be otherwise engaged, proceeded from Rajgurh to Purandhar. From the latter place he made a night march to Mahbyllisur, at the source of the Kristna, when he joined his troops assembled in the neighbouring jungles. Ragoo Ballal, on finding that the preparations were completed, took an opportunity of demanding a private conference with the Raja and his brother, when he stabbed the former to the heart, and the latter was despatched by Sumbhaji Cowji. Their attendants being previously ready, the assassins instantly fled, and darting into the thick jungles, which everywhere surrounded the place, they soon met Shiwaji, who according to appointment, was advancing to their support.

रायरीच्या बखरींतही हाच मजकूर आहे. किंबहुना डफसाहेबांनीं रायरीच्या बखरीचे

रुमाल न घेतला. रुमाल कोण चीज? आह्मांवर मोरचेल होतें तें पद थोर. तें टाकून लहानपद घ्यावें? जरकरतां आह्मांवर रुमाल न जाहला, तर आह्मीं जावलीकर राजे मोरे कांहीं छपलों नाहीं. शिवाजी राजीयांहीं घोडा, सिरपाव, चंद्ररायास दिघला. तितकाच राजे चंद्ररायांहीं घेतला. रुमाल माघारा फिरविला. शिवाजी राजियांहीं चंद्ररायाचा मोरचेल दूर करविला. ऐसेंच हत्यारबंद, कृष्णाजी चंद्रराव (यांनीं) मनीं विचार करून मनसबा केला जे, आमचें राज्य सलतनत कोठें जाईल? सांप्रत तों यांचे कैदेंत सांपडलों. पुढें श्रीशंभू जे बुद्धि देईल, ते केली जाईल. शिवाजी राजियांजवळ असतां, शिवाजी राजियांचें मानस होतें जे, जुजबी शिबंदी चंद्ररायांपासीं ठेवून यांची जावली यांस द्यावी. आपले नौकर ह्मणोन स्थापावें. यांचा देश यांस द्यावा. भारी जमीयेत ठेवूं न द्यावी. जेव्हां हुजूर बोलावूं, तेव्हां आमचे धागियांत राहे ऐसें करून, यांची जावली यांस द्यावी. ऐसा निश्चय [करून] शिवाजी महाराजें केला. कृष्णाजी राजे मोरे यांस समागमें घेऊन

बाबतींत शब्दशः भाषांतर केले आहे, असें ह्मटलें तरी चालेल. यास्तव रायरीच्या बखरींतील उतारा देत नाहीं. सभासदांच्या बखरीतही कांहीशी रायरीच्या बखरींत दिल्याप्रमाणेच हकीकत आहे. परंतु तींत थोडी तफावत आहे. ती हकीकत येणेप्रमाणें:—

"कोंकणांत चंद्रराव मोरे ह्मणून राज्य करीत होते......त्यांजकडे रघुनाथ बल्लाळ सबनीस बोलावूं पाठविले. विचार करितां 'चंद्रराव मोरे यास मारल्याविरहित राज्य साधत नाही. त्यास तुह्मांवांचून हें कर्म कोणास न होय. तुह्मी त्यांजकडे हेजबीम जाणे.' ऐसें सांगितले. बराबर निवडक धारकरी शे सवाशे माणूस निवडून दिले. ते स्वार होऊन जावलीनजीक जाऊन पुढे चंद्ररायास सांगून पाठविलें की 'आपण राजे याकडून आलो आहो, कित्येक बोलणे चालणे तह रह कर्तव्य आहे.' असें सांगून पाठविले. उपरी त्यांनी त्यास आपणाजवळ बोलावून भेट घेतली. कित्येक बाह्यात्कारी बोलणे जाले. बिराड दिलें तेथे जाऊन राहिले. दुसरे दिवशी मागती गेले. एकांती भेट घेतली. बोलणे जहाले. प्रसंग पाहून चंद्रराव व सूर्याजीराव दोघा भावांस कटारीचे वार चालविले. जमातीसी निघून चालिले. खांसाच पडलियावरि लोक काय चालून येतात? असें कर्म करून परतोन राजियाकडे भेटीस आले. तेच खांसा राजा चालोन जाऊन जावली सर केली......हणमंतराव ह्मणून चंद्ररायाचा भाऊ चतुर्बेट ह्मणून जागा जावलीचा होता, तेथे बळ धरून राहिला. त्यास मारल्याविना जावलीचें शैल्य तुटत नाहीं असें जाणून. संभाजी कावजी ह्मणून महालदार राजियाचा होता, त्यास हणमंतराव याजकडे राजकारणास पाठवून सोयरिकीचें नातें लावून, एकांती बोलीचालीस जाऊन संभाजी कावजी याने हणमंतरायासी कटारीचे वार चालवून जिवे मारिले, जावली कांबीज केली."

चाकणास आले. *कृष्णाजी राजीयांहीं मुधोळकर वेंकाजी राजे घोरपडे पादशाही मनसबदार यांस चोरून पत्रें लिहिलीं कीं, तुह्मी पादशाही मनसबदार. आह्मी पादशाहाजीचे नवाजीसीचे राजे. हुजूर पादशाहाची चाकरी माफ. परंतु हुकूम पादशाहाचा मानावा. तुह्मी आह्मी सोयरे धायरे. शिवाजी राजे भोंसले मुफसद. हे पादशाहासीं धुंद माजविली आहे. तर हरयत्न करून तुह्मांस ज्या प्रकारें येजेल त्या प्रकारें आमची येथून सुटका करून, आपणांकडे मुधोळास घेऊन जावें. हरप्रयत्न तुह्मांपासीं आपण आलीयावर केला जाईल. आधीं एक, मग दोन. हे कागद शिवाजी महाराजांच्या डाकवर सांपडले. त्यांहीं शिवाजी महाराजांस दिधले. शिवाजी महाराजें वाचून पाहतां फितूरसा कळला. मग कृष्णाजी राजे मोरे यांस शिवाजी महाराजें विचारलें जे, तुमच्या आमच्या भेटी राजगडावर जाहल्या. तेव्हां इमानप्रमाणें तुह्मीं आह्मांस दिधलेंत जे, तुह्मांसीं अतःपर दुराव होणार नाहीं. ऐसें असतां फितुराचे कागद वेंकाजी घोरपड्यास पाठविले. तर तुह्मी मोरे बेइमान आहां! ऐसे शब्द ठेवून कृष्णाजी राजे मोरे यांची गर्दन शिवाजी महाराजें चाकणावर मारली. तधीपासून जावलीवरून मोरीयाचें राज्यस्थान भ्रष्ट जाहलें. भाऊबंद चंद्ररायाचे वंमीक आहेत. परंतु जावलीवर राज्य नाहीं. चंद्ररायाचें राज्य धर्मात्मा जावलीवर राज्य करीत असतां, राजीयांतील हिस्से एक हिसीयाची शिबंदी पायेहासम, एक हिसीयाचीं अन्नछत्रें व धर्म खैरात, एक हिसीयाचा खासगी खर्च, तोसीखाना, पागा, सुरतखाना, अदिलखाना, वगैरे; एक हिसा देवस्थलीं देव, शिवालयें, माहाबलेश्वरीं पंचगंगा चंद्ररायांहीं बांधल्या. ऐशा सात शिवपुऱ्या चंद्ररायांहीं आपले वंशपरंपरा जेथून जावलीचें राज्य जालें, तेथून संपेल तेथवर, देवस्थलीं बाकी चालविली. ऐसे धर्मराजे मोरे जाहले. शिवाजी महाराजें, जावलीस वर ढोरपा डोंगर होता, तेथें प्रतापगड बांधिला. तेथें श्रीतुळजापुरचे अंबेची स्थापना केली. परंतु चंद्ररायाची कीर्ति जग चहात आहे. हकीकतनामा चंद्रराव राजे मोरे यांचा."

"यशवंत."

*रायरीचे बखरीत चंद्रराव आणि बाजीराव कृष्ण अशी नांवें दिली आहेत. तीतील उतारा खाली देतों:—"दोनप्रहर लढाई झाली. हल्ला करून जावली हस्तगत केली. बाजीराव कृष्ण राजे सांपडले. त्यास स्त्रियांसुद्धां कैद केलें....चंदरराव व बाजीराव मोरे बाळकांसुधां घेऊन पुण्यास आले. बाजीराव यास अभ्यंग भोजन करवून पुण्याचे दक्षणभागीं शिरच्छेद करविला. त्याच्या कन्या होत्या, त्या आपण मोहरीक केली नाहीं."